

A régmúlt magyar sztáredzői

DETLEV CLAUSSEN: *GUTTMANN BÉLA. A VILÁGFUTBALL EDZŐLEGENDÁJA*;
DOMINIC BLISS: *ERBSTEIN ERNŐ, AZ ELFELEDETT FUTBALLHÓS*

„A labdarúgásban az itt és most számít, az éppen lejátszott pillanat” – írja Detlev Claussen a Guttman Bélaról szóló életrajzi könyv szerzője. Ha a futballban az „itt és most számít”, vajon kiknek az érdeklődésére tarthatnak számot az olyan könyvek, amelyek voltaképpen már befejezett mérkőzésekről szólnak? A már visszavonult játékosok esetében az eredmények, sikerek vagy emlékezetes mérkőzések lajstromba vétele elsősorban a futballmúlt iránt vonzódó megszállottakat, esetleg a nosztalgizálni szerető olvasók figyelmét keltheti fel. Más a helyzet a jelen és a közelmúlt sztárjairól szóló könyvekkel, ezek többnyire rajongói igényeket elégítenek ki, nem csoda, hogy a könyvesboltok polcain a labdarúgásnál szereplő munkák java része mai világsztárokról vagy a közelmúlt jelentős magyar sportolóinak életéről szólnak. Egy népszerű internetes kereskedőnél például több tucatnyi futballista, labdarúgó-szakember életét bemutató könyvvel találkozunk, csupán Lionel Messi pályafutását több mint tíz (!) magyar nyelvű kötetből ismerheti meg az érdeklődő. Jóval kevesebb olyan munka születik, amely már visszavonult labdarúgók pályafutását mutatja be. Ha csak Magyarországra gondolunk, az Aranycsapat számos játékosáról írtak könyvet (Puskásról többet is), de a hetvenes-nyolcvanas évek meghatározó futballistáiról is jelentek meg munkák.

Az edzői pályafutásokról szóló könyvek eleve ritkábbak, nem véletlenül, hiszen a szurkolók csapatokért, esetleg játékosokért rajonganak, az edzők ritkábban kerülnek reflektorfénybe. Az aktualitásnak vagy a nosztalgianak itt is nagy szerepe van, 2016 egyik népszerű focikönyve például Dárdai Pálról szól, de neves külföldi edzőkről is jelentek meg a közelmúltban magyarul munkák, így Alex Fergusonról, Pep Guardiolaról, Carlo Ancelottiról, Louis van Gaalról. A korábbi idők szakembereire koncentráló könyvek pedig inkább az elmúlt évtizedek trénerének életét mutatják be, a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek magyar edzői közül az elmúlt években Verebes Józsefről, Baróti Lajosról, Várhidi Pálról jelentek meg kötetek. A régmúlt sikeredzőit bemutató munkákat azonban nagyítóval kell keresnünk. Nincs „könyve” a több országban is bajnoki címet szerzett, az AS Romát és a Bayern Münchent is dirigáló Schaffer Alfrédnak (bár az ő neve labdarúgóként is legalább olyan jól cseng, mint edzőként), a legtöbb magyar bajnoki címet szerzett Jávor Pálnak, a háromszoros olasz bajnok Weisz Árpádnak, az ötvenes évek sikeres klubedzőinek, mint Bukovi Mártonnak és Kalmár Jenőnek; magyarul nem jelent meg munka a futballunkat a tízes években felvirágoztató Jimmy Hoganról, ahogy az Aranycsapat szövetségi kapitányának, Sebes Gusztávnak is „csak” a visszaemlékezését (*Örömök és csalódások*) olvashatjuk.

A hiány persze megmagyarázható: nagyon kevés olyan edző van, aki forradalmasította a szakmát – egy labdarúgó-szakembernek páratlanul sikeres pályát, esetleg regényes, lebilincselően elmesélhető életutat kell befutnia, hogy életéről könyv szülessen. Mindenesetre az Akadémiai Kiadó a közelmúltban duplán is igyekezett

kitölteni a piaci rést, hiszen a Kanári könyvek sorozatában két, edzői pályafutást bemutató könyv is napvilágot látott. Detlev Claussen Guttmann Béla életútját bemutató munkája a német, brazil és portugál kiadás után 2015-ben, míg Dominic Bliss Erbstein (Egri) Ernőről szóló könyve pedig napjainkban került a könyvesboltok polcaira.

A két edző pályafutása több ponton is mutat hasonlóságot: kortársak voltak (Erbstein 1898-ban, Guttmann 1899-ben született), és mindketten a budapesti futballkultúrában szocializálódtak. Utóbbi lényeges pont: a tízes években a magyar futball az európai élmezőnybe tartozott, nem véletlen, hogy edzőink nemzetközi reputációját tekintve a harmincas évekre tehető a magyar foci aranykora. Hiszen ekkor kezdte tréneri pályafutását az a korosztály, akik a tízes-húszas években a kontinens egyik „futballfővárosában” játszottak, nemzetközi karrierjük tehát egyfajta tudásportként is felfogható.

Guttmann és Erbstein játékospályája a hasonlóságok ellenére több lényeges ponton különbözött. Guttmann egyértelműen jobb labdarúgó volt: a Törekvésből indult futballista Európa egyik topcsapatába, az MTK-ba igazolt, ahol bajnoki címet szerzett, s a válogatottban is pályára lépett. Bécsben folytatta pályafutását, 1925-ben bajnoki címet nyert a Hakoah csapatával. Több évig játszott az Egyesült Államok profi ligájában is, a gazdasági válság idején visszatért Európába, s edzősködni kezdett. Guttmann-nal ellentétben Erbstein nem futott be fényes labdarúgókarriert. Egy kis csapatban, a BAK-ban játszott, s csupán néhány idényt töltött az első osztályban, a hírekbe főleg botrányos esetei (a kor szóhasználatával élve „túl temperamentumos” játéka) miatt került be. Rövid ideig a Hakoah Aradban is megfordult, 1924-ben sok honfitársához hasonlóan Olaszországba igazolt, előbb a Fiume, majd a Vicenza csapatában játszott. 1926-ban hazatért a másodosztályú Húsoshoz, de rövidesen ismét elhagyta az országot. Guttmannhoz hasonlóan Amerikába távozott, a lényegében Budapesten szervezett, hol Palesztina, hol Maccabi néven említett csapat tagjaként. Ám míg Guttmann hat évig játszott a tengerentúlon, neves klubokban, Erbstein néhány hónap után hazatért, s ismét a Húsos mezét húzta fel. 1928-ban hagyta el ismét az országot, s egyúttal játékospályafutását is lezárta: az olasz Bari edzője lett.

A húszas években lényegében még nem létezett edzői szakma, a csapatokat a játéktól visszavonult labdarúgók irányították, az erősebb klubok elsősorban komoly, sikeres sportmúlittal rendelkező futballistákat szerződtettek edzőnek. Erbsteinnek, mivel csak szerény képességű klubokban fordult meg, végig kellett járnia a ranglétrát, esetében az edzői sikereket az alsóbb osztályokban elért bajnoki címek jelentették. 1929-ben a harmadosztályú Nocerina edzője lett, ezt követte a Cagliari, a szárd klubot a másodosztályba vezette. Két év után visszatért a Barihoz, 1933-ban pedig Luccába szerződött. Itt lett igazán ismert és elismert tréner, a Luccheséval a harmadosztályból az élvonalig jutott. A kizárólag Olaszországban dolgozó Erbstein 1938-ban ült le utolsó csapata, a Torino kispadjára. A csapat remek idényt zárt, ezüstérmét szerzett, azonban az edző csak fél évet tölthetett a klubnál, miután 1939-ben zsidó származásúként az új olasz faji törvény miatt el kellett hagynia az országot.

Guttmann-nak sikeres és ismert játékosként könnyebb pályakezdet jutott. Miután visszatért az Egyesült Államokból, 1933-ban egykori osztrák csapata, a Hakoah Wien kispadjára ült le. Egy rövid, hollandiai kitérő után az Újpest tréneréként érte el első sikereit: 1939-ben bajnoki címet szerzett, sőt, irányításával a korszak egyet-

len jelentős nemzetközi tornáját, a Közép-európai Kupát is megnyerték a lila-fehérek. Származása miatt azonban ő is számkivetett lett, felesége rokonainál, egy újpesti fodrászüzlet padlásán vészelte át az üldöztetés éveit.

Az Olaszországot elhagyni kénytelen Erbstein a magyar fővárosban, munkaszolgálatosként élte túl a Vészkorszakot. A háború után rövidesen visszatért Olaszországba, útja régi klubjához, a Torinóhoz vezetett, ahol azonban nem edzőként, hanem menedzserként szolgálta az egyesületet. Számos újítást vezetett be, s ő döntött igazolásokról, taktikáról is, utóbbinak köszönhető, hogy a labdarúgás nagy reformerei között tisztelhetjük. Mint Bliss könyvéből kiderül, az uralkodónak számító WM (3-2-2-3) helyett Erbstein az akkor még sehol sem alkalmazott 4-4-2-es felállásban játszatta csapatát, ami forradalmi stratégiának bizonyult. A Torino történetének legsikeresebb korszaka volt ez, a magyar szakember zsinórban három bajnoki címet szerzett a csapattal. Pontosabban az utolsót már nem érthette meg. A Torino 1949. május 4-én lisszaboni vendégjátékáról tért haza, a rossz időjárási körülmények között a csapatot szállító repülőgép a Superga dombra épített bazilika oldalába csapódott. A szerencsétlenségében minden utas életét veszítette, de nemcsak a Torino, hanem lényegében az akkori olasz válogatott csapat is megsemmisült (az 1947-es olasz–magyar meccsen például 10 Torino-játékos lépett pályára ellenfelünknel).

Erbsteinhez hasonlóan a háború után Guttman is elhagyta az országot, de ő nem délnek, hanem keletnek vette az irányt, a bukaresti Ciocanulnál dolgozott. Hazatérése után előbb az Újpestet, majd a Kispestet irányította. Puskással azonban nem bírt, egy alkalommal le akarta cserélni egyik játékosát, ám ő a csapat ifjú sztárjának parancsára a pályán maradt. Guttman azonnal lemondott, mint pályafutása során bárhol és bármikor, amikor veszélyben érezte edzői autoritását. Olaszországban és Cipruson dolgozott, 1956-ban Bécsből a Honvéddal Dél-Amerikába utazott, a São Paulo edzője lett, s ő terjesztette el a 4-2-4-es formációt, melyet a brazil válogatott eredményesen alkalmazott az 1958-as világbajnokságon.

1958-ban tért vissza Európába, s azonnal portugál bajnoki címet szerzett a Portóval, majd átigazolt a rivális Benficához, ahol pályája csúcsára ért. 1961-ben és 1962-ben is megnyerte csapatával a legrangosabb nemzetközi kupát, a Bajnokcsapatok Európa Kupáját, így kétségtelenül Guttmanban tisztelhetjük a futballtörténelem legsikeresebb magyar edzőjét. Az értékét jól ismerő és jelentős fizetés-emelést kérő tréner azonban összekülönbözött az elnökkel, s megátkozva hagyta el klubját. 100 évig nem fognak nyerni semmilyen kupát! – szölte az átok (azóta nyolc európai kupadöntőt bukott el a Benfica, s egyet sem nyert). A nyughatatlan Guttman tovább vándorolt: egy uruguayi kitérő után még egyszer leült a Benfica kispadjára, majd Svájcban, Görögországban, Ausztriában és ismét Portugáliában munkálkodott. A világvándor tréner 1981-ben hunyt el választott hazájában, Bécsben temették el.

Az edzői pályafutások krónikáinak két okból is nehéz feladata van. Egyrészt e karrierék rendkívül rosszul dokumentáltak, kevés az írott forrás, s azok is általában csak korlátozottan használhatók. Az edzők ugyanis ritkán kerülnek reflektorfénybe, nyilatkozataik többnyire az aktuális meccsekre koncentrálnak. Segítséget jelenthet, ha az edzőnek élnek hozzátartozói – Guttman-nak nem született gyermeke, Erbstein lányai ellenben ma is élnek. A kutató számára nagy segítséget jelenthet, ha az edző megírta visszaemlékezéseit, ebből a szempontból Claussen dolga

kétségkívül egyszerűbb volt, Guttmann a hatvanas évek elején mondta tollba életét Csaknád Jenőnek, a *Die Béla Guttmann story* 1964-ben látott napvilágot. A kutatást szintén megnehezíti, hogy a sportolói és edzői pálya gyakran nemzetközi: Erbstein ugyan „csak” négy országban fordult meg játékosként és trénerként, Guttmann azonban bebarangolta a világot, 12 országban, nyolc nyelvterületen, húsz klubnál dolgozott, ami komoly próbatétel elé állítja az eredeti forrásokkal dolgozni kívánó kutatót.

A két könyv számos vonásában különbözik. Claussen német filozófiaprofesszor-ként szemlátomást jobban ismeri azt a politikai és kulturális környezetet, amelyben Guttmann élt, s láthatóan képes volt mintegy távoli perspektívából, érzelmektől mentesen írni az edzőről. Az is igaz azonban, hogy a szerző nem is kívánta mély alapossággal bemutatni hőse pályafutásának minden részletét. A bécsi, amerikai és portugáliai éveire koncentrált, a könyv fókuszában egyértelműen a lisszaboni sikerkorszak áll. Claussen ebből a szempontból biztosra ment, csak kevés figyelmet szentelt a pályakezdetnek vagy a pályáiv partikuláris elemeinek, egyszóval az edző karrierje azon állomásainak, amelyek kevésbé, s csak valamely Claussen számára „egzotikus” nyelven dokumentáltak.

Dominic Bliss angol újságíró könyve jóval terjedelmesebb, sok szempontból alaposabb is. A szerző igyekezete egyrészt dicséretes, s kétségtelenül nagy erénye a könyvnek. Ugyanakkor szemlátomást csak felületesen ismeri a tízes-húszas évek közép-európai futballját, sokszor ideológiai prekonceptiók vezérlik, ezért következtetései gyakran sommásak, s néha – mint például a cionista sportmozgalom kapcsán – tévesek is. Jelentős eltérés a két könyv között, hogy míg Claussen igyekszik objektíven szemlélni Guttmann életútját, Bliss műve „hőstörténet”, amelyben Erbstein kizárólag pozitív kontextusban jelenik meg, az életútja minden eleme szinte predestinálja a világhírnév felé. Bliss nem vesz tudomást arról, hogy Erbstein lényegében másodvonalbeli labdarúgó volt, aki hiányosságait lelkes, de sokszor agresszivitásba hajló játékkal kompenzálta (a Nemzeti Sport például egyszer „durvaságáról hírhedt játékosként” írta le), a szerzőnél azonban – miután a hangsúlyt a megalkuvás nélküli játékmódorra helyezi – még ez is erényként jelenik meg.

Kezdő, alkalmanként még pályára is lépő edzőként pedig kiscsapatokat dirigált, s Bliss Erbstein pályájának ezen állomásait is erősen szubjektív optikán át prezentálja. Jó példa erre a Makkabi amerikai túsója, amelyet Bliss egy kiváló gárda diadalmenetként állít be, holott az alkalmi csapatot lényegében kisebb pesti klubok alig ismert játékosai alkották. Vagy: a szerző egy-egy olasz rangadóról terjedelmes és lelkes beszámolót írt, s az olvasóban először talán fel sem merül, hogy az egyébként magával ragadó leírások *harmadosztályú* találkozókról készültek.

Ennek ellenére a könyv remek olvasmány és hiánypótló munka, még a szakavatott olvasónak is rengeteg új információval szolgál. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy Blissnek köszönhetően ismerheti meg a magyar közönség egy rég elfeledett, és valóban kiváló edző pályafutását. S csak remélhetjük, hogy Guttmann és Erbstein után több, kiváló magyar tréner pályafutását bemutató könyv is napvilágot lát a jövőben, hiszen nem Erbstein az egyedüli „elfeledett futballhősünk”. (*Akadémiai Kiadó*)